

Соціальна політика

<https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-3-11>
УДК 316(477)
JEL I30, I31

М. О. Карп'як

Соціальна ексклюзія в Україні та її вплив на розвиток людського потенціалу держави та її регіонів

Здійснюється оцінювання впливу явища соціальної ексклюзії на розвиток людського потенціалу України та її регіонів. У контексті дослідження обґрунтовуються причини, що лежать в основі формування явища соціальної ексклюзії в Україні на ранніх етапах державотворення, висвітлюються проблеми, що зумовлюють її поширення в сучасному українському соціумі, та наслідки впливу на людський потенціал держави та її регіонів. На основі аналізу виявляються особливості впливу соціальної ексклюзії на різні сфери соціально-економічного життя, зокрема на ринок праці, сферу зайнятості та оплати праці тощо, а також загрози для людського, трудового та економічного потенціалу держави та її регіонів, які виникають унаслідок цього впливу.

Ключові слова: соціальна ексклюзія, людський потенціал, трудовий потенціал, людський капітал, соціально-економічний розвиток, ринок праці.

Постановка проблеми. Сьогодні відомо, що досягнення високих показників економічного зростання, збільшення обсягів ВВП та створення додаткової доданої вартості не є запорукою ефективності розвитку держав і регіонів, оскільки, як показує практика, такий процес все частіше зумовлює розшарування населення і виникнення супутніх проблем, найважливішими серед яких є зростання нерівності і бідності, а також поширення соціальної ексклюзії, що в кінцевому результаті призводить до руйнування людського потенціалу держави. Унаслідок соціальної ексклюзії значні верстви населення виявляються відчуженими від результатів економічного розвитку, фактично «виключеними» або «відлученими» від процесів соціально-економічних взаємовідносин, обмеженими чи позбавленими доступу до основних соціальних інститутів суспільства, що призводить до значних розривів у доходах населення, дефіцитах їхньої участі у споживанні, ринку праці та у певних аспектах соціальної взаємодії і підтримки. Отже, потрібне всебічне переосмислення підходів до регулювання соціально-економічного розвитку як на національному, так і на регіональному рівнях для виявлення ризиків поширення соціальної ексклюзії в українському суспільстві та запобігання руйнуванню людського потенціалу держави.

Аналіз останніх досліджень. Проблематику впливу соціальної ексклюзії на розвиток людського потенціалу держави вивчали такі науковці: П. Абрахамсон, А. Турен, А. Сен, Н. Тихонова, Л. Курмишева, О. Ревнівцева, А. Дмитрієва, Л. Овчарова, Ю. Савельєв, С. Оксамитна, В. Хмелько та ін. У своїх працях дослідники розглядали це соціальне явище як з позиції «підходу можливостей» (зокрема, вони оцінювали умови життя людей), так і в контексті концепцій розподілу суспільних благ і рівності цивільних і соціальних прав індивідів (поняття соціальної ексклюзії вони пов'язували з різного роду обмеженнями, створеними суспільством). Утім, попри значну кількість наукових праць у цьому напрямі, все ж недостатньо опрацьованим залишається питання впливу соціальної ексклюзії на розвиток людського потенціалу України як на рівні держави, так і на рівні окремих її регіонів.

Метою статті є оцінювання соціальної ексклюзії в Україні в контексті дослідження її впливу на розвиток людського потенціалу держави та її регіонів.

© М. О. Карп'як, 2021.

Основні результати дослідження. Оцінку соціальної ексклюзії в Україні та її впливу на розвиток людського потенціалу сьогодні можемо визначити на основі основних соціально-економічних критеріїв розвитку держави. Оскільки ця категорія є одночасно як соціальною, так і економічною, вона, безумовно, залежить від таких показників, як обсяг ВВП, рівень купівельної спроможності населення, рівень безробіття та ін. Крім того, її також визначають регіональні індикатори структури зайнятості та сфери оплати праці. Отже, для проведення власного аналізу використаємо також окремі дані різноцільових статистичних досліджень.

Опираючись на офіційні дані Державної служби статистики України, можемо констатувати, що впродовж 29 років незалежності України її ВВП характеризується негативною динамікою (рис. 1). На початок 2020 р. цей показник становить лише близько 65% рівня 1991 р. Для прикладу: за цей період економіки Польщі, Білорусі і Туреччини зросли на 265%, 191% і 330% відповідно [1].

Рис. 1. Динаміка індексу ВВП України впродовж 1990-2019 рр., %

Джерело: побудовано автором на основі даних [2].

Представлена на графіку динаміка індексу ВВП України впродовж періоду її незалежності демонструє картину економічного розвитку держави, на якій чітко простежуються періоди криз і глибоких економічних спадів. У 2008 р. падіння сягнуло 15,1% (найбільше у світі), а у 2014-2015 рр. – 15,8% за два роки, після чого економіка держави вже не могла виходити на попередні локальні піки [2].

За даними Світового банку, у 1991 р. ВВП України становив 77,4 млрд дол. США в поточних цінах. Якщо порівнювати ці цифри глобально, то, наприклад, у той самий період ВВП Ізраїлю становив 59,1 млрд дол. США, а Сінгапуру – 45,5 млрд дол. США [3]. Протягом періоду незалежності, коли економіка держави зазнала кілька серйозних криз (у першій половині 1990-х, кризи 2008-2009 та 2014-2015 рр.), її ВВП все ж зріс до 142,25 млрд дол. США у 2020 р. Проте на фоні глобальних порівнянь це виявилися дуже низькі темпи росту: ВВП Ізраїлю сьогодні становить 383,43 млрд дол. США, а Сінгапуру – 337,45 млрд дол. США (рис. 2).

Якщо оцінити рівень економічного зростання в цінах, фіксованих на конкретну дату (за прикладом Світового банку – у цінах 2010 р.), то такий показник для України є більш «сумним», оскільки свідчить про те, що за роки незалежності її економіка зазнала спаду на третину – до 124 млрд дол. США [3].

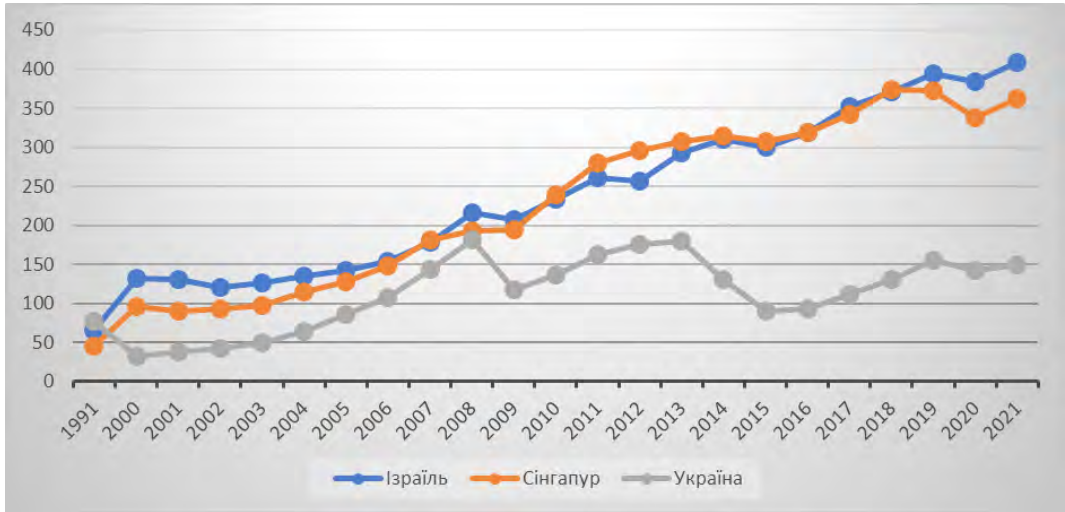

Рис. 2. Динаміка ВВП України, Сінгапуру та Ізраїлю впродовж 1991-2021 рр., млрд дол. США
 Джерело: побудовано автором на основі даних [4].

Такі спади, безумовно, завдають економічній системі країни серйозних втрат, передусім у сфері людського ресурсу та капіталів. Втрати людського капіталу є одночасно втратами трудового потенціалу держави, оскільки означають відтік кваліфікованих кадрів у результаті втрати робочих місць як наслідку руйнації окремих секторів економіки. Міграція людського капіталу відбувається не лише поза межі держави. Особливо небезпечною для країни є внутрішня від'ємна трудова міграція, яка полягає в тому, що люди в пошуках роботи переміщуються в інші, менш кваліфіковані і менш продуктивні сектори, де вони втрачають безцінні навички та знання, набуті в технологічних галузях [1]. У майбутньому це призводить до низхідної соціальної мобільності індивідів, яка водночас зумовлює їх соціальну ексклюзію.

Якщо оцінити рівень купівельної спроможності населення (що дуже тісно корелює з рівнем добробуту в країні), то впродовж періоду незалежності України купівельна спроможність її населення знизилась на 30% попри зростання середньомісячної заробітної плати зі 118 до 500 дол. США [5]. Таку ситуацію пояснює той факт, що критерієм купівельної спроможності є не сума, яку отримує індивід у вигляді доходу, а кількість товарів і послуг, які він може придбати на цю суму. І якщо аналізувати глобально, то Україна посідає 139-те місце у світі за паритетом купівельної спроможності ВВП, а серед країн-сусідів випереджає лише Молдову [3] (рис. 3).

Отже, здійснений аналіз економічної ситуації та рівня доброту населення в державі дозволяє нам зробити відповідні висновки. По-перше, можемо констатувати, що проблема соціальної ексклюзії в українському суспільстві почала формуватися із самих початків зародження української держави, коли наслідки глибокого економічного спаду (через розпад соціалістичної моделі управління) призвели до зубожіння переважної частини населення України. Відповідно, зниження купівельної спроможності та масштабне падіння рівня життя більшої частини громадян поступово призвело до втрати ними своїх соціальних позицій, ослаблення соціальних зв'язків, деградації та маргіналізації окремих соціальних груп. Як наслідок, в Україні відбувся процес деформації соціальної структури, а нерівний доступ до ресурсів і соціальних можливостей спричинив формування та поширення соціальної ексклюзії в різних формах її прояву.

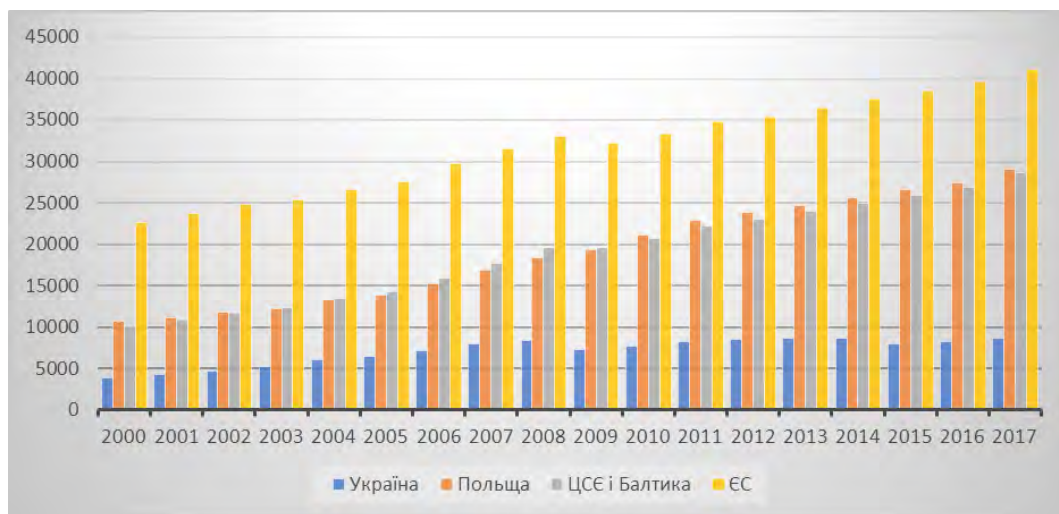

Рис. 3. Динаміка ВВП України та груп країн Європи за паритетом купівельної спроможності на душу населення, дол. США

Джерело: побудовано автором на основі [6].

Найбільшим негативним наслідком соціальної ексклюзії, який відобразився на розвитку людського потенціалу та трудового капіталу в Україні ще на початку її незалежності, стало значне скорочення рівня зайнятості і масовий ріст безробіття. Своєю чергою, це призвело до суттєвого обмеження можливостей у більшості населення для задоволення своїх потреб і реалізації особистісного потенціалу, що, зокрема, має місце і сьогодні. До нинішнього часу наслідки соціальної ексклюзії яскраво проявляються у сфері зайнятості, оплати праці, сфері соціальних гарантій, доступності та якості соціальних послуг тощо. Велика кількість дестабілізуючих чинників, спричинених потраплянням значної категорії населення до категорії соціально виключених, сьогодні становить суттєву загрозу для збереження та розвитку людського потенціалу України. Найбільш характерними серед них є [12]:

- високий рівень безробіття в Україні та її регіонах і періодичні його коливання в бік зростання;
- скорочення кількості робочих місць, ризик не отримати роботу відповідно до набутого кваліфікаційного рівня та ризик втратити роботу;
- бідність, зокрема серед працюючого населення, та поширення в Україні категорії «працюючі бідні» внаслідок деформації в рівнях оплати праці;
- дискримінація у сфері зайнятості, обмеження доступу до високооплачуваної праці;
- обмеження споживчих можливостей (ринок товарів і послуг);
- обмеження доступу до житла (придбання або оренда);
- обмеження свободи пересування (придбання авто, доступності та зручності громадського транспорту, особливо у віддалених районах);
- обмеження доступу до якісних соціальних послуг, включно з освітою та охороною здоров'я;
- обмеження доступу до соціальних інститутів через нерозвиненість їх або відсутність (дитячі садки, паліативи, центри розвитку для осіб з фізичними та розумовими вадами, психологічні поради, консультативні центри для родин і т. п.);

- обмеження можливостей стосовно культурного дозвілля та організації відпочинку (участі в культурних заходах, подіях, туризмі, зокрема закордонних подорожах);
- обмеження можливостей політичного залучення (низький рівень участі населення в політичному житті).
- дефіцит бюджету та позабюджетних фондів, що призводить до періодичного зменшення величини соціальних гарантій і скорочення розмірів соціальних виплат та ін.

Якщо проаналізувати ситуацію на ринку праці, можна констатувати, що за роки незалежності рівень безробіття в Україні збільшився чи не у 40 разів. Наприклад, щорічник Державної служби статистики за 1993 р. звітує, що на цей рік рівень безробіття становив 0,25%. Але тут треба підкреслити, що у той час використовувалася радянська методологія розрахунку, за якої насправді завищували зайнятість, оскільки в СРСР передбачалася кримінальна відповідальність за дармоїдство, через що небезпечно було бути зарахованим у безробітні і значна частина робітників працювали неповний робочий тиждень [3].

Починаючи з 1995 р. рівень безробіття в Україні почали розраховувати за методологією МОП, і у цьому році цей показник зафіксували на рівні 5,6%. Оскільки в Україні негнучкий ринок праці, тому рівень безробіття залишався доволі сталим навіть попри потужні економічні кризи – максимальний його пік був на рівні 11,6% у 2000 р. (рис. 4). На 2020 р. показник рівня безробіття в Україні становив 9,9%, натомість у країнах Єврозони – 7,9%, у Росії – 9,4%, у США – 6,9%.

Рис. 4. Динамічні зміни чисельності економічно активного населення та рівня безробіття в Україні
 Джерело: побудовано автором на основі даних Держстату.

Якщо економіка України не зазнає системного регулюючого впливу в бік прогресивного економічного зростання, то більш масштабного поширення соціальної ексклюзії в суспільстві та подальших втрат людського капіталу не уникнути. Сьогодні потрібний пошук шляхів для збільшення номінального ВВП України для того, щоб зможти забезпечити ступінь доходів і якості життя своїх громадян на рівні принаймні середнього показника Європи та країн-сусідів. За прогнозами Українського інституту майбутнього [7], чисельність зайнятих в українській економіці надалі скорочуватиметься (попри реалізацію будь-якого

зі сценаріїв розвитку держави), оскільки це зумовлено погіршенням загальної демографічної ситуації в країні, зокрема:

- скороченням чисельності населення;
- старінням населення;
- конкуренцією за кваліфіковані трудові ресурси на більш розвинутих міжнародних ринках.

Такі прогнози є доволі негативними, адже скорочення рівня зайнятості зумовлює професійну та соціальну напруженість у державі. За реалізації оптимістичного сценарію соціально-економічного розвитку можна буде досягти вищого рівня зайнятості, зокрема завдяки стимулюванню зайнятості молоді (16-25 років) і осіб пенсійного віку (старше 60-70 років), зниженню рівня безробіття, залученню трудових ресурсів з колишніх країн СНД [7]. Однак, як свідчать експерти, негативних тенденцій уникнути буде важко.

Сьогодні як на національному, так і на регіональних ринках праці в Україні спостерігаються значні дисбаланси, передусім через непропорційність співвідношення попиту і пропозиції праці. Наприклад, залежно від професії навантаження на одну вакансію в середньому по країні коливається від 3 до 9 осіб (рис. 5). На 01.01.2020 р. навантаження на 10 вільних робочих місць (вакантих посад) серед регіонів України було найбільшим у Черкаській області – 399 осіб, найменшим у м. Києві – 10 осіб (по Україні – 57 осіб) [8].

Рис. 5. Навантаження зареєстрованих безробітних на одну вакансію на початок 2020 р.
Джерело: побудовано автором на основі даних [9].

Вважаємо, що однією з найбільш значних проблем на ринку праці в Україні є нееквівалентне співвідношення вартості та оплати праці. Експерти зазначають, що у 2014 і 2016 роках Україна входила у групу 10 ринків з найнижчою загальною вартістю робочої сили, включно з іншими операційними витратами, які впливають на зайнятість (податки, пільги тощо) [10], що є, звичайно, доволі серйозною загрозою для розвитку людського капіталу і зайнятості (рис. 6).

Зниження вартості робочої сили є ще одним фактором, який спричинює соціальну ексклюзію населення в Україні, оскільки проковує деградацію людського ресурсу, системний відтік трудового капіталу, зокрема висококваліфікованих кадрів, і в підсумку призводить до руйнування не тільки людського потенціалу, але

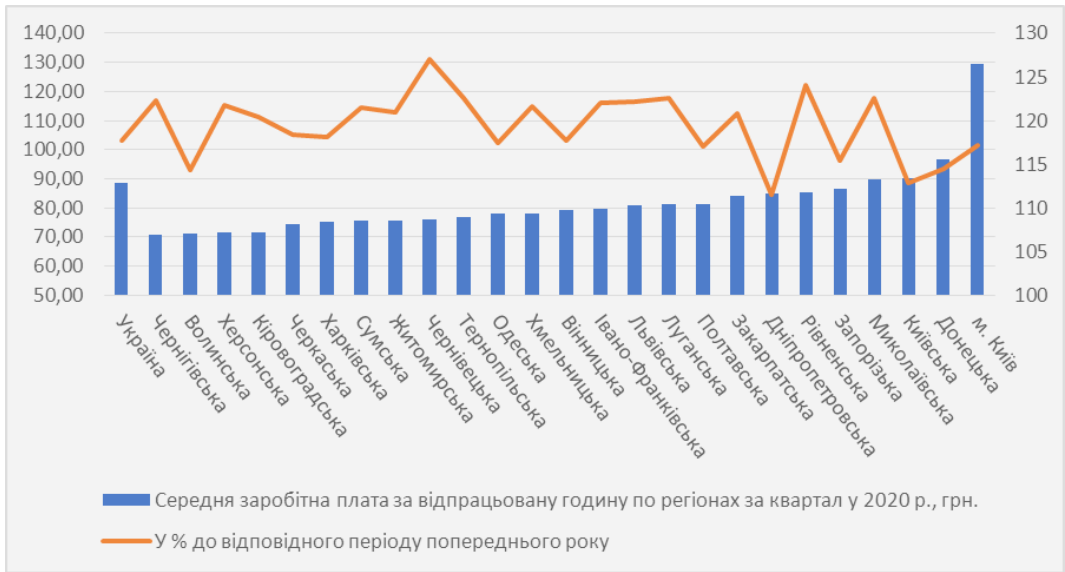

Рис. 6. Середня заробітна плата за відпрацьовану годину по регіонах України у 2020 р.
 Джерело: побудовано автором на основі даних [9].

й соціально-виробничої системи держави загалом. Отже, в умовах невідповідності матеріально-грошових надходжень домогосподарства необхідному рівню потреб сім'ї сьогодні в Україні сформувалися певні «механізми адаптації» [11], які допомагають домогосподарствам функціонувати в умовах стихійного характеру процесів регулювання соціально-економічного розвитку. До таких механізмів, зокрема, належить зайнятість найманою працею пенсіонерів і студентів. Очевидно, що тривале існування подібної практики, яка має вимушений характер, не тільки не дозволяє забезпечити повноцінне відтворення трудового потенціалу країни, але й загрожує серйозними наслідками, зокрема деградацією людського ресурсу та загрозливими соціально-економічними явищами.

Висновки. Підводячи підсумки проведеного аналізу явища соціальної ексклюзії в Україні та її впливу розвиток людського потенціалу держави, можемо констатувати таке. Найбільше проблема соціальної ексклюзії в Україні пов'язана з економічними факторами, які переважно стосуються ринку праці, що є головним індикатором забезпечення матеріального добробуту працездатного населення держави. Невиважена політика в системі ціноутворення і заробітної плати, зниження вартості робочої сили, що спричинює нееквівалентне співвідношення вартості та оплати праці на ринку, призводять до подальшого зниження рівня і якості життя громадян, знецінення мотивації трудової діяльності, підсилює соціальну напруженість і сприяє поширенню соціальної ексклюзії в суспільстві. Своєю чергою, це зумовлює високий рівень поляризації українського суспільства і водночас є суттєвою загрозою його стабільності. Крім цього, низький рівень доходів і залежність від державної допомоги докорінно змінює систему мотивації індивідів, у результаті чого вони змінюють моральні, етичні і ціннісні орієнтири, що призводить до маргіналізації та деградації особистості. Так відбувається деформація соціальної структури українського суспільства. У такому суспільстві присутня постійна соціальна напруга, нестійкість масових настроїв та суспільної думки з різних питань соціально-економічного розвитку країни, що за певних умов може спричинити соціальні та політичні конфлікти, призводити до різного роду заворушень і революційних процесів у державі.

Наслідки соціальної ексклюзії призводять до деформації ринку праці та руйнації людського потенціалу держави. Через відтік кваліфікованих кадрів за кордон або в галузі з нижчою кваліфікацією праці зменшується кількість високоосвічених і досвідчених працівників, здатних підтримувати складні економічні процеси в економіці. На глобальному рівні такі наслідки зумовлюють зниження конкурентоздатності держави на зовнішніх ринках, оскільки, втрачаючи людський капітал і власний економічний потенціал, вона опиняється в ситуації, за якої не здатна вигравати від економічно сприятливих зовнішніх обставин.

Отже, для запобігання подальшому випадінню населення із соціально-економічних процесів і загалом із суспільного життя потрібні ефективні та дієві заходи на рівні державної та регіональної влади, розроблення комплексної політики сприяння соціальній інтеграції та підвищенню рівня та якості життя українського громадянина для збереження та розвитку людського потенціалу держави та її регіонів.

Список використаних джерел

1. Власюк В. Траєкторія українського ВВП: чи є можливість її змінити. *Економічна правда*: сайт. 07.05.2019. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2019/05/7/647578>
2. Власюк В. Тривожні канікули. Чи уникнемо ідеального шторму? *Економічна правда*: сайт. 06.05.2020. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/05/6/660195>
3. УРСП VS Україна: в якій країні краще жити, або 26 цифр про головне. *VoxUkraine*: сайт. 2018. URL: <https://voxukraine.org/cards/26-indexes/index.html>
4. IMF: World Economic Outlook (WEO) Database. *Knoema*: Website. 13.10.2020. URL: <https://knoema.ru/IMFWEO2020Oct/imf-world-economic-outlook-weo-database-october-2020>
5. Купівельна спроможність в Україні за 30 років незалежності скоротилася на 30% – дослідження. *5 канал*: сайт. 18.08.2021. URL: <https://www.5.ua/ekonomika/kupivvelna-spromozhnist-v-ukraini-za-30-rokiv-nezalezhnosti-skorotylyasia-na-30-doslidzhennia-252437.html>
6. Пелех О. Б. Аналіз динаміки ВВП України в контексті європейського розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 23(2). С. 60-65. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/23_2_2019ua/13.pdf
7. Два сценарії розвитку української економіки: трендовий і цільовий. *Український інститут майбутнього*: сайт. 2018. URL: <https://strategy.uifuture.org/dva-scenar%D1%96i-rozvitku-ukrainskoi-ekonom%D1%96ki.html>
8. Інформація про стан ринку праці та хід виконання Програми зайнятості населення м. Києва на 2018-2020 роки за 2019 рік. *Київська міська рада*: сайт. 2020. URL: <https://kmr.gov.ua>
9. Аналітична та статистична інформація. *Державний центр зайнятості*: сайт. 2021. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/all>
10. Наумова М. А. Статистичне оцінювання стану і розвитку ринку праці: аналіз світового досвіду. *Економіка і організація управління*. 2017. Вип. 4. С. 91-110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eiou_2017_4_11
11. Швець П. А., Бабич Р. Б. Вартість робочої сили на ринку праці України: фактори, чинники та тенденції формування. *Ефективна економіка*. 2019. № 5. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.5.53>
12. Карп'як М. О. Соціальна ексклюзія в Україні: ознаки та форми прояву в сучасному суспільстві. *Регіональна економіка*. 2020. № 2(96). С. 144-152. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-2-12>

References

1. Vlasyuk, V. (2019, May 07). Trayektoriya ukrayins'koho VVP: chy ye mozhlyvist' yiyi zminyty [The trajectory of Ukrainian GDP: is it possible to change it]. *Economic truth*: Website. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/columns/2019/05/7/647578> [in Ukrainian].
2. Vlasyuk, V. (2020, May 06). Tryvozni kanikuly. Chy unykneмо ideal'noho shtormu? [Anxious vacation. Will we avoid the perfect storm?]. *Economic truth*: Website. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/05/6/660195> [in Ukrainian].
3. URSP VS Ukraine: in which country is it better to live, or 26 figures about the main thing. *VoxUkraine*: сайт. 2018. URL: <https://voxukraine.org/cards/26-indexes/index.html> [in Ukrainian].
4. IMF: World Economic Outlook (WEO) Database (2020, Oct 13). *Knoema*: Website. Retrieved from <https://knoema.ru/IMFWEO2020Oct/imf-world-economic-outlook-weo-database-october-2020>
5. Kupivvel'na spromozhnist' v Ukrayini za 30 rokiv nezalezhnosti skorotylyasya na 30% – doslidzhennya [Purchasing power in Ukraine has decreased by 30% during the 30 years of independence – research] (2021,

- Aug 18). *Channel 5*: Website. Retrieved from <https://www.5.ua/ekonomika/kupivelnna-spromozhnist-v-ukraini-za-30-rokiv-nezalezhnosti-skorotyasia-na-30-doslidzhennia-252437.html> [in Ukrainian].
6. Pelekh, O. B. (2019). Analiz dynamiky VVP Ukrainy v konteksti yevropeys'koho rozvytku [Analysis of the dynamics of Ukraine's GDP in the context of European development]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove gospodarstvo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy*, 23(2), 60–65. Retrieved from http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/23_2_2019ua/13.pdf [in Ukrainian].
 7. Dva stsenariyi rozvytku ukraiyns'koyi ekonomiky: trendovyy i tsil'ovyy [Two scenarios for the development of the Ukrainian economy: trend and target] (2018). *Ukrainian Institute of the Future*: Website. Retrieved from <https://strategy.uifuture.org/dva-scenar%D1%96i-rozvitku-ukrainskoi-ekonom%D1%96ki.html> [in Ukrainian].
 8. Informatsiya pro stan rynku pratsi ta khid vykonannya Prohramy zaenyatosti naseleynna m. Kyyeva na 2018-2020 roky za 2019 rik [Information on the state of the labor market and the implementation of the Employment Program of Kyiv for 2018-2020 in 2019] (2020). *Kyiv City Council*: Website. Retrieved from <https://kmr.gov.ua> [in Ukrainian].
 9. Analitychna ta statystychna informatsiya [Analytical and statistical information] (2021). *State Employment Center*: Website. Retrieved from <https://www.dcz.gov.ua/analytics/all> [in Ukrainian].
 10. Naumova, M. A. (2017). Statystychno otsynuyvannya stanu i rozvytku rynku pratsi: analiz svitovoho dosvidu [Statistical assessment of the state and development of the labor market: analysis of world experience]. *Ekonomika i orhanizatsiya upravlinnya – Economics and organization of management*, 4, 91-110. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/eiou_2017_4_11 [in Ukrainian].
 11. Shvets, P. A., & Babych, R. B. (2019). Vartist' robochoyi syly na rynku pratsi Ukrainy: factory, chynnyky ta tendentsiyi formuvannya [The cost of labor in the labor market of Ukraine: factors, factors and trends]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 5. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.5.53> [in Ukrainian].
 12. Karpyak, M. O. (2020). Sotsial'na eksklyuziya v Ukraini: oznaky ta formy proyavu v suchasnomu suspil'stvi [Social exclusion in Ukraine: signs and forms of manifestation in modern society]. *Rehional'na ekonomika – Regional economy*, 2(96), 144-152. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-2-12> [in Ukrainian].

Karpyak M. O. Social exclusion in Ukraine and its impact on the development of human potential of the state and its regions.

Modern socio-economic transformations and the development of ideas of individual rights and needs universalization emphasize the urgency of overcoming the new forms of inequality and finding effective mechanisms for consolidation and integration of social systems to avoid negative social phenomena that threaten national security, preventing the exclusion of certain groups from public life, forming the stable social ties and interpersonal cooperation. The changes taking place in Ukraine today are marked by the ambivalence of their impact: on the one hand, there are positive changes towards the necessary reforms, on the other – the aggravation of social tensions due to instability, bottlenecks, or imperfections of the reform process itself, increasing income gaps and limiting the access of large sections of the population to resources, etc. Despite the significant number of scientific papers on the phenomenon of social exclusion, the issue of substantiation of the forms and features of social exclusion, as well as the dynamics of its spread in Ukrainian society, remains insufficiently elaborated. The purpose of this article is to assess social exclusion in Ukraine in the context of studying its impact on the development of the human potential of the state and its regions. In the context of the study, the reasons underlying the formation of the phenomenon of social exclusion in Ukraine in the early stages of statehood are substantiated, the problems that determine its spread in modern Ukrainian society, and the consequences of the impact on society are highlighted. Particular attention is paid to the impact of the phenomenon on the development of the human potential of Ukraine and its regions. The reasons underlying the formation of the phenomenon of social exclusion in Ukraine in the early stages of state formation are substantiated, the problems that determine its spread in modern Ukrainian society and the consequences of the impact on the human potential of the state and its regions are highlighted.

Keywords: social exclusion, human potential, labor potential, human capital, socio-economic development, labor market.

Карп'як Марія Олександрівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу регіональної економічної політики ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» (e-mail: marimusic@meta.ua, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2892-4806>).
Karpyak Mariya Oleksandrivna – Ph.D. (Econ.), Senior Researcher of the Department of regional economic policy of the Dolishnyi Institute of Regional Research of NAS of Ukraine.

Надійшло 11.06.2021 р.